

DOMSTOLENS DOM (stora avdelningen)
den 13 juni 2006 *

I mål C-173/03,

angående en begäran om förhandsavgörande enligt artikel 234 EG, som framställdes av Tribunale di Genova (Italien), genom beslut av den 20 mars 2003, som inkom till domstolen den 14 april 2003, i målet

Traghetti del Mediterraneo SpA, i likvidation

mot

Repubblica italiana,

meddelar

DOMSTOLEN (stora avdelningen)

sammansatt av ordföranden V. Skouris, avdelningsordförandena P. Jann, C.W. A. Timmermans (referent), K. Schieman och J. Makarczyk samt domarna J.N. Cunha Rodrigues, R. Silva de Lapuerta, K. Lenaerts, P. Küris, E. Juhász och U. Löhmus,

* Rättegångsspråk: italienska.

generaladvokat: P. Léger,
justitiesekreterare: förste handläggaren M. Ferreira,

efter det skriftliga förfarandet och förhandlingen den 7 december 2004,

med beaktande av de yttranden som avgetts av:

- Traghetti del Mediterraneo SpA, i likvidation, genom V. Roppo, P. Canepa och S. Sardano, avvocati,

- Italiens regering, genom I.M. Braguglia, i egenskap av ombud, biträdd av G. Aiello och G. De Bellis, avvocati dello Stato,

- Greklands regering, genom E. Samoni och Z. Chatzipavlou liksom genom M. Apessos, K. Boskovits och K. Georgiadis, samtliga i egenskap av ombud,

- Irland, genom D. O'Hagan, i egenskap av ombud, biträdd av P. Sreenan, SC, och P. McGarry, BL,

- Nederländernas regering, genom S. Terstal, i egenskap av ombud,

- Förenade kungarikets regering, genom R. Caudwell, i egenskap av ombud, biträdd av D. Anderson, QC, och M. Hoskins, barrister,

- Europeiska gemenskapernas kommission, genom D. Maidani och V. Di Bucci, båda i egenskap av ombud,

och efter att den 11 oktober 2005 ha hört generaladvokatens förslag till avgörande,

följande

Dom

- 1 Begäran om förhandsavgörande avser principen om och förutsättningarna för medlemsstaternas utomobligatoriska skadeståndsansvar för skada som har vållats enskilda genom en sådan överträdelse av gemenskapsrätten som kan tillskrivas en nationell domstol.

- 2 Begäran har framställts i ett förfarande där Traghetti del Mediterraneo SpA, ett sjötransportföretag i likvidation (nedan kallat TDM), har väckt talan mot Repubblica italiana om skadestånd för den skada som det påstår sig ha lidit till följd av att Corte suprema di cassazione (Italiens högsta allmänna domstol) har gjort en felaktig tolkning av gemenskapsbestämmelserna om konkurrens och statligt stöd och, i synnerhet, till följd av att sistnämnda domstol har underlåtit att i enlighet med TDM:s begäran ställa relevanta tolkningsfrågor angående gemenskapsrätten till EG-domstolen.

Tillämpliga nationella bestämmelser

- 3 Enligt artikel 1.1 i lag nr 117 av den 13 april 1988 om ersättning för skada som uppstått vid utövandet av dömande verksamhet och domstolars civilrättsliga ansvar (legge n°117 (sul) risarcimento dei danni cagionati nell'esercizio delle funzioni giudiziarie e responsabilità civile dei magistrati (GURI nr 88 av den 15 april 1988, s. 3)) (nedan kallad lag nr 117/88), är lagen tillämplig på "samtliga domare som, oavsett uppgifter, utövar dömande verksamhet vid allmänna domstolar, förvaltningsdomstolar, finansdomstolar, militärdomstolar samt specialdomstolar, liksom andra personer som deltar i den dömande verksamheten".

- 4 I artikel 2 i lag nr 117/88 föreskrivs följande:

"1. Den som lidit omotiverad skada till följd av ett agerande, en åtgärd eller ett avgörande av en domstol som vållat skadan uppsåtligen eller av grov vårdslöshet vid utövandet av sina uppgifter, eller genom en vågran att döma, kan väcka talan mot staten om skadestånd för ekonomisk skada som personen har lidit och för ideell skada till följd av frihetsberövande.

2. Vid utövandet av dömande verksamhet skall tolkning av rättsregler eller bedömning av faktiska omständigheter eller bevisvärdering inte föranleda skadeståndsansvar.

3. Grov vårdslöshet skall anses föreligga vid

- a) grovt åsidosättande av lagbestämmelser genom ousäktlig oaktsamhet,

- b) fastställande, genom ousäktlig oaktsamhet, av att en omständighet som obestriddligen vederläggs av handlingarna i målet föreligger,
- c) fastställande, genom ousäktlig oaktsamhet, av att en omständighet som obestriddligen styrks av handlingarna i målet inte föreligger,
- d) beslut om frihetsinskränkande åtgärder som har fattats i andra fall än sådana som föreskrivs i lag eller som har fattats utan någon motivering.”
- 5 I artikel 3.1 första meningen i lag nr 117/88 definieras begreppet vägran att döma som ”vägran, underlåtenhet eller dröjsmål från domstolens sida att vidta åtgärder som omfattas av dess behörighet, när en part, efter det att den lagstadgade tidsfristen för att vidta den ifrågavarande åtgärden har löpt ut, har framställt en begäran om att en sådan åtgärd skall vidtas och domstolen utan giltigt skäl har underlåtit att vidta någon åtgärd inom 30 dagar från det att nämnda begäran har inkommit till domstolens kansli”.
- 6 I de följande artiklarna i lag nr 117/88 anges förutsättningarna och formerna för att väcka talan om skadestånd enligt artiklarna 2 och 3 i samma lag, liksom vilka åtgärder som kan vidtas i efterhand gentemot en domstol som i sin dömande verksamhet har vållat skada uppsåtligen eller av grov vårdslöshet eller som har gjort sig skyldig till en vägran att döma.

Bakgrund till tvisten vid den nationella domstolen och tolkningsfrågorna

- 7 TDM och Tirrenia di Navigazione (nedan kallat Tirrenia) är två sjötransportföretag som under 1970-talet tillhandahöll reguljära sjöförbindelser mellan det italienska fastlandet och öarna Sardinien och Sicilien. År 1981 väckte TDM, som då var föremål för en ackordsuppgörelse, talan vid Tribunale di Napoli mot Tirrenia om skadestånd för den skada som TDM påstod sig ha lidit under de föregående åren till följd av att Tirrenia tillämpat underprissättning.

- 8 TDM åberopade härvid även att konkurrenten hade åsidosatt artikel 2598.3 i den italienska civillagen, vilken rör åtgärder utgörande illojal konkurrens, samt artiklarna 85, 86, 90 och 92 i EEG-fördraget (senare artiklarna 85, 86, 90 och 92 i EG-fördraget, nu artiklarna 81 EG, 82 EG, 86 EG och 87 EG i ändrad lydelse). TDM ansåg nämligen att Tirrenia hade åsidosatt de grundläggande bestämmelserna i nämnda fördrag och bland annat missbrukat sin dominerande ställning på den relevanta marknaden genom att sätta priser som var väsentligt lägre än självkostnadspriset, vilket hade möjliggjorts genom statliga subventioner, vars lagenlighet TDM ifrågasatte mot bakgrund av gemenskapsrätten.

- 9 De italienska domstolarna ogillade emellertid denna skadeståndstalan (genom avgörande av Tribunale di Napoli av den 26 maj 1993, som fastställdes genom Corte d'appello di Napolis dom av den 13 december 1996), med motiveringen att de av de italienska myndigheterna beviljade subventionerna var lagenliga, eftersom de var nödvändiga för att uppnå vissa mål av allmänintresse, förbundna bland annat med utvecklingen i Mezzogiorno, och att subventionerna under alla omständigheter inte inverkat skadligt på annan konkurrerande sjötransportverksamhet. Tirrenia kunde därför inte anses ha gjort sig skyldigt till illojal konkurrens.

- 10 TDM:s konkursförvaltare ansåg att domstolarna hade gjort sig skyldiga till felaktig rättstillämpning genom sina två avgöranden, eftersom dessa var grundade på en felaktig tolkning av fördragets bestämmelser om statligt stöd. Konkursförvaltaren överklagade därför Corte d'appello di Napolis dom och begärde i samband härmed att Corte suprema di cassazione skulle ställa relevanta tolkningsfrågor till EG-domstolen enligt artikel 177 tredje stycket i EG-fördraget (nu artikel 234 tredje stycket EG).
- 11 Corte suprema di cassazione avslag emellertid denna begäran genom dom nr 5087 av den 19 april 2000 (nedan kallad domen av den 19 april 2000). Som skäl härför angav den att de lägre instansernas lösning inte stred mot tolkningen av de relevanta bestämmelserna i fördraget och dessutom var fullkomligt förenlig med domstolens rättspraxis, i synnerhet domen av den 22 maj 1985 i mål 13/83, parlamentet mot rådet (REG 1985, s. 1513; svensk specialutgåva, volym 8, s. 197).
- 12 Corte suprema di cassazione anförde i domskälen, beträffande det påstådda åsidosättandet av artiklarna 90 och 92 i fördraget, att det enligt dessa artiklar på vissa villkor är tillåtet med undantag från det principiella förbudet mot statligt stöd, när syftet är att främja den ekonomiska utvecklingen i eftersatta regioner eller tillgodose en efterfrågan på varor eller tjänster som inte helt och hållet skulle kunna mötas om fri konkurrens hade fått råda. Enligt Corte suprema di cassazione var dessa villkor uppfyllda i det aktuella fallet, eftersom masstransporter mellan italienska fastlandet och Italiens största öar under den aktuella perioden (det vill säga åren 1976–1980) av kostnadsskäl endast kunde ske sjövägen, och att det för att tillfredsställa den ständigt ökande efterfrågan på dessa tjänster var nödvändigt att anlita en statlig koncessionsinnehavare som kunde utföra transporter mot en fastställd taxa.
- 13 Enligt samma domstol innebar emellertid inte den snedvridning av konkurrensen som påstods ha följt av denna koncession att det beviljade stödet automatiskt var rättsstridigt. En koncession av en offentlig nytthet medför nämligen alltid en snedvridning av konkurrensen, och TDM hade inte visat att Tirrenia hade dragit

fördel av det statliga stödet för att generera vinst från en annan verksamhet än den för vilken stödet hade beviljats.

- 14 Corte suprema di cassazione underkände även grunden avseende överträdelsen av artiklarna 85 och 86 i fördraget, med hänvisning till att marknaden för cabotagetjänster vid tidpunkten för de omtvistade faktiska omständigheterna ännu inte hade avreglerats och att verksamhetens begränsade omfattning och geografiska sammanhang omöjliggjorde en tydlig avgränsning av den relevanta marknaden i den mening som avses i artikel 86 i fördraget. Mot denna bakgrund fastslog domstolen likväl att det visserligen var svårt att identifiera nämnda marknad, men att det likväl var möjligt att bedriva reell konkurrens inom den ifrågavarande sektorn, eftersom det stöd som hade beviljats i det aktuella fallet endast avsåg en enda av de många verksamheter som ett sjötransportföretag normalt bedriver, och dessutom var begränsat till en enda medlemsstat.
- 15 Under dessa omständigheter ogillade Corte suprema di cassazione således överklagandet efter att även ha underkänt TDM:s invändningar avseende åsidosättande av nationella bestämmelser om illojal konkurrens och avseende Corte d'appello di Napolis underlåtenhet att fatta ett beslut till följd av TDM:s begäran att den skulle hänskjuta relevanta tolkningsfrågor till EG-domstolen. Det är denna dom som är grunden till förfarandet vid den nationella domstolen.
- 16 Konkursförvaltaren för bolaget TDM, vilket under tiden försatts i likvidation, ansåg nämligen att domen av den 19 april 2000 var grundad på en oriktig tolkning av fördragets bestämmelser om konkurrens och statligt stöd samt på den enligt konkursförvaltaren felaktiga uppfattningen att EG-domstolen etablerat en fast rättspraxis på området. Denne väckte därför talan mot Repubblica italiana vid Tribunale di Genova om skadestånd för den skada som konkursförvaltaren påstod att TDM lidit till följd av Corte suprema di cassationes felaktiga tolkningar och till följd av att denna domstol hade åsidosatt sin skyldighet att begära förhandsavgörande enligt artikel 234 tredje stycket EG.

- 17 TDM har härvid gjort gällande att utgången av överklagandet skulle ha blivit en helt annan om Corte suprema di cassazione hade begärt förhandsavgörande från domstolen. Företaget har i detta avseende åberopat kommissionens beslut 2001/851/EG av den 21 juni 2001 om det statliga stöd som Italien har genomfört till förmån för rederiet Tirrenia di Navigazione (EGT L 318, s. 9) — ett beslut som visserligen rör subventioner som beviljats efter den period som är aktuell i målet vid den nationella domstolen, men som antogs till följd av ett förfarande som inletts av Europeiska gemenskapernas kommission före förhandlingen vid Corte suprema di cassazione i det mål som avgjordes genom domen av den 19 april 2000 — till stöd för att domstolen, i likhet med kommissionen i det ovannämnda beslutet, under sådana förhållanden skulle ha framhållit cabotageverksamhetens gemenskapsdimension och de svårigheter som är förenade med bedömningen av huruvida de statliga subventionerna kan anses förenliga med fördragets bestämmelser om statligt stöd. Corte suprema di cassazione skulle som en följd härav ha fastställt att det till Tirrenia beviljade stödet var rättsstridigt.
- 18 Repubblica italiana har anfört att skadeståndstalan inte kan tas upp till sakprövning och har härvid hänvisat till lag nr 117/88, och särskilt artikel 2.2 i denna lag, enligt vilken tolkning av rättsregler som sker i samband med dömande verksamhet inte kan föranleda skadeståndsansvar för medlemsstaten. Om den nationella domstolen trots allt skulle ta upp talan till sakprövning, har Repubblica italiana gjort gällande att talan under alla omständigheter skall ogillas, eftersom förutsättningarna för att framställa en begäran om förhandsavgörande inte är uppfyllda och talan inte längre kan föras angående domen av den 19 april 2000, eftersom denna har vunnit rättskraft.
- 19 TDM har som svar på dessa argument ifrågasatt huruvida lag nr 117/88 är förenlig med gemenskapsrättens krav. Företaget har särskilt framhållit att sakprövningsförutsättningarna för sådan talan som föreskrivs i lagen, liksom de nationella domstolarnas (inbegripet Corte suprema di cassazione) praxis på området, är så restriktiva att det i praktiken är omöjligt eller orimligt svårt för enskilda att erhålla skadestånd från staten för skada som dessa har vållats till följd av domstolsavgöranden. Sådana bestämmelser innebär följaktligen ett åsidosättande av de principer som domstolen fastställde bland annat i dom av den 19 november 1991 i de förenade målen C-6/90 och C-9/90, Francovich m.fl. (REG 1991, s. I-5357; svensk specialutgåva, volym 11, s. I-435), och av den 5 mars 1996 i de förenade målen C-46/93 och C-48/93, Brasserie du Pêcheur och Factortame (REG 1996, s. I-1029).

20 Tribunale di Genova ansåg under dessa omständigheter att det var oklart hur den anhängiggjorda tvisten skulle lösas och huruvida de principer angående överträdelse av gemenskapsrätten som sker i samband med lagstiftande verksamhet, vilka domstolen fastställde i domarna i de mål som nämnts i den föregående punkten, kan tillämpas även i fråga om dömande verksamhet. Tribunale di Genova beslutade därför att förklara målet vilande och att ställa följande tolkningsfrågor till domstolen:

"1) Har en [medlems]stat utomobligatoriskt skadeståndsansvar gentemot enskilda för fel som en nationell domstol har gjort sig skyldig till vid tillämpningen av gemenskapsrätten eller genom att underlåta att tillämpa gemenskapsrätten, och i synnerhet när en högsta domstolsinstans har underlåtit att fullgöra sin skyldighet att begära förhandsavgörande från EG-domstolen i enlighet med artikel 234 tredje stycket EG?

2) För det fall en medlemsstat har skadeståndsansvar för fel som en nationell domstol har gjort sig skyldig till vid tillämpningen av gemenskapsrätten, och i synnerhet när en högsta domstolsinstans har underlåtit att begära förhandsavgörande från EG-domstolen i enlighet med artikel 234 tredje stycket i fördraget, skall då en nationell lagstiftning om statens skadeståndsansvar för fel som domstolar gjort sig skyldiga till anses hindra att ett sådant ansvar aktualiseras — och följaktligen anses oförenlig med de gemenskapsrättsliga principerna — när den nationella lagstiftningen

— utesluter sådant ansvar i fråga om verksamhet som avser tolkning av rättsregler, bedömning av faktiska omständigheter och bevisvärdering som sker i samband med dömande verksamhet, och

— begränsar statens ansvar till att endast omfatta fall där domstolen vållat skadan uppsåtligt eller av grov vårdslöshet?"

- 21 Efter det att domen av den 30 september 2003 i mål C-224/01, Köbler (REG 2003, s. I-10239), hade meddelats översände domstolens kansli en kopia av domen till den nationella domstolen och frågade huruvida denna mot bakgrund av innehållet i domen ansåg det nödvändigt att vidhålla sin begäran om förhandsavgörande.
- 22 Tribunale di Genova meddelade i en skrivelse av den 13 januari 2004, vilken inkom till domstolens kansli den 29 januari 2004, att den efter att ha inhämtat synpunkter från parterna i målet vid den nationella domstolen ansåg att den genom domen i det ovannämnda målet Köbler hade fått ett uttömmande svar på den första av de två tolkningsfrågorna och att det följaktligen inte längre var nödvändigt att domstolen prövade denna fråga.
- 23 Den ansåg däremot att det var nödvändigt att vidhålla sin andra tolkningsfråga i syfte att domstolen ”mot bakgrund av de principer som fastställdes ... i domen i målet Köbler” skulle pröva ”huruvida nationell lagstiftning om statens skadeståndsansvar för fel som domstolar gjort sig skyldiga till anses hindra att sådant ansvar aktualiseras när den nationella lagstiftningen utesluter sådant ansvar vid tolkning av rättsregler, bedömning av faktiska omständigheter och bevisvärdering som sker i samband med dömande verksamhet och dessutom begränsar ansvaret till att endast omfatta fall där domstolen vållat skadan uppsåtligen eller av grov vårdslöshet”.

Prövning av tolkningsfrågan

- 24 Inledningsvis påpekar domstolen att förfarandet vid den nationella domstolen avser en talan vars syfte är att staten skall åläggas skadeståndsansvar på grund av ett avgörande, mot vilket det inte finns något rättsmedel, som har meddelats av en högsta domstolsinstans. Syftet med den nationella domstolens kvarstående fråga är således att få klarhet i huruvida gemenskapsrätten, och i synnerhet de principer som

domstolen fastställde i domen i det ovannämnda målet Köbler, utgör hinder för nationell lagstiftning såsom den som är aktuell i målet vid den nationella domstolen, enligt vilken medlemsstaten inte är skadeståndsansvarig för skada som har vållats enskilda genom att en nationell domstol som dömer i sista instans har överträtt gemenskapsrätten, när denna överträdelse är hänförlig till nämnda domstols tolkning av rättsregler eller bedömning av faktiska omständigheter eller bevisvärdering, och enligt vilken nämnda ansvar dessutom är begränsat till enbart fall där domstolen vållat skadan uppsåtligen eller av grov vårdslöshet.

- 25 TDM anser i likhet med kommissionen att denna fråga utan tvivel skall besvaras jakande. Bedömningar av faktiska omständigheter och bevisvärdering liksom tolkning av rättsregler utgör en grundläggande del av den dömande verksamheten, och att under nämnda omständigheter utesluta statens skadeståndsansvar för skada som har vållats enskilda genom utövande av dömande verksamhet skulle nämligen i praktiken innebära att staten befrias från allt skadeståndsansvar för sådana överträdelser av gemenskapsrätten som kan tillskrivas domstolarna.
- 26 En begränsning av nämnda ansvar till enbart fall där domstolen har vållat skadan uppsåtligen eller av grov vårdslöshet medför även att staten i realiteten befrias från allt skadeståndsansvar. Den domstol som skall pröva en eventuell talan om ersättning för skada som uppkommit till följd av ett domstolsavgörande är då nämligen inte fri i sin bedömning av begreppet grov vårdslöshet, vilket den nationella lagstiftaren strikt har definierat genom att på förhand ange en uttömmande uppräknning av de fall i vilka grov vårdslöshet skall anses föreligga.
- 27 Enligt TDM har erfarenheter från Italien av genomförandet av lag nr 117/88 vidare visat att domstolarna i denna stat, däribland Corte suprema di cassazione, har tolkat nämnda lag och begreppen grov vårdslöshet och ousäktlig oaktsamhet extremt restriktivt. Sistnämnda domstol har definierat begreppen som ett "uppenbart, grovt

och väsentligt åsidosättande av lagen” eller som att denna har tolkats ”på ett sätt som strider mot all logik”. Detta innebär i praktiken att klagomål mot den italienska staten i princip ogillas systematiskt.

- 28 På denna punkt anser den italienska regeringen, med stöd av Irland och Förenade kungarikets regering, att nationell lagstiftning såsom den som är aktuell i målet vid den nationella domstolen tvärtom är fullkomligt förenlig med gemenskapsrättens principer, eftersom den innebär att jämvikt skapas mellan å ena sidan behovet av att bevara domstolarnas oavhängighet och behovet av rättssäkerhet, och å andra sidan tillhandahållandet av ett verksamt rättsligt skydd för de enskilda i de mest flagranta fallen av överträdelser av gemenskapsrätten som kan tillskrivas domstolarna.
- 29 Mot denna bakgrund och under förutsättning att medlemsstaternas skadeståndsansvar godtas, bör deras ansvar till följd av sådana överträdelser således begränsas till fall av tillräckligt klara överträdelser av gemenskapsrätten. Ansvar kan emellertid inte föreligga när en nationell domstol har löst en tvist på grundval av en tolkning av fördragets artiklar som på ett korrekt sätt avspeglas i den nationella domstolens motivering.
- 30 Domstolen påpekar härvid att den i domen i det ovannämnda målet Köbler — vilken meddelades efter det att den nationella domstolen hade begärt förhandsavgörande från domstolen — erinrade om att principen om en medlemsstats ansvar för skada som har vållats enskilda genom sådana överträdelser av gemenskapsrätten som kan tillskrivas medlemsstaten gäller i samtliga fall av överträdelser av gemenskapsrätten, oavsett vilket organ i staten det är vars handling eller underlåtenhet är orsak till överträdelser (se punkt 31 i nämnda dom).

- 31 Mot bakgrund av bland annat den väsentliga funktion som den dömande makten fyller för att skydda de rättigheter som enskilda åtnjuter enligt gemenskapsbestämmelserna och den omständigheten att en domstol som dömer i sista instans per definition utgör den sista instans vid vilken enskilda kan göra gällande de rättigheter som de åtnjuter enligt gemenskapsrätten, har domstolen fastställt att skyddet för de rättigheter som följer av gemenskapsbestämmelserna skulle försvagas och den fulla verkan av bestämmelserna skulle äventyras om det var uteslutet att enskilda på vissa villkor skulle kunna erhålla skadestånd för skada som de vållats genom en överträdelse av gemenskapsrätten som beror på ett avgörande av en nationell domstol som dömer i sista instans (se domen i det ovannämnda målet Köbler, punkterna 33–36).
- 32 Med hänsyn till den dömande verksamhetens särdrag och de berättigade kraven på rättssäkerhet är statens skadeståndsansvar under sådana omständigheter emellertid inte obegränsat. Såsom domstolen har funnit kan staten ådra sig ett sådant ansvar endast i undantagsfall, då en nationell domstol som dömer i sista instans på ett uppenbart sätt har åsidosatt gällande rätt. Vid bedömningen av huruvida denna förutsättning är uppfylld skall en nationell domstol, vid vilken en skadeståndstalan har väckts, ta hänsyn till alla omständigheter som kännetecknar situationen i fråga, särskilt den överträdde regelns grad av klarhet och precision, överträdelsens avsiktliga karaktär, den ursäktliga eller ousäktliga karaktären av rättsvillfarelsen, den ståndpunkt som en gemenskapsinstitution i förekommande fall intagit och den aktuella domstolens underlåtenhet att fullgöra sin skyldighet att begära ett förhandsavgörande enligt artikel 234 tredje stycket EG (domen i det ovannämnda målet Köbler, punkterna 53–55).
- 33 Motsvarande överväganden med avseende på behovet av att säkerställa ett verksamt rättsligt skydd för rättigheter som enskilda har tillerkänts genom gemenskapsrätten, talar på samma sätt emot att ansvar för staten skall kunna uteslutas av det enda skälet att en sådan överträdelse av gemenskapsrätten som kan tillskrivas en nationell domstol som dömer i sista instans är hänförlig till en tolkning av rättsregler.

- 34 För det första utgör nämligen tolkning av rättsregler en grundläggande del av den dömande verksamheten, eftersom domstolen, oavsett vilket område det är fråga om, för att lösa den anhängiggjorda tvisten normalt är tvungen att tolka relevanta nationella och/eller gemenskapsrättsliga rättsregler när den ställs inför isärgående eller motstridiga påståenden.
- 35 För det andra kan det inte uteslutas att en uppenbar överträdelse av gemenskapsrätten kan ske just i samband med en sådan tolkning, till exempel om domstolen genom sin tolkning tillskriver en materiell eller processrättslig gemenskapsrättslig rättsregel en uppenbart felaktig räckvidd, i synnerhet om tolkningen på ett uppenbart sätt strider mot EG-domstolens rättspraxis på området (se domen i det ovannämnda målet Köbler, punkt 56), eller om den tolkar den nationella rätten på ett sätt som i praktiken innebär en överträdelse av gällande gemenskapsrätt.
- 36 Att under sådana omständigheter utesluta skadeståndsansvar för staten enbart av det skälet att överträdelsen av gemenskapsrätten är hänförlig till en tolkning av rättsregler som en domstol har gjort skulle sålunda, såsom generaladvokaten har påpekat i punkt 52 i sitt förslag till avgörande, innebära att den princip som domstolen fastställde i domen i det ovannämnda målet Köbler skulle bli innehållslös. Detta gäller i än högre grad för domstolar som dömer i sista instans, vilka är skyldiga att säkerställa att rättsreglerna tolkas enhetligt på nationell nivå.
- 37 Motsvarande slutsats måste dras beträffande lagstiftning enligt vilken skadeståndsansvar för staten generellt är uteslutet när överträdelsen som kan tillskrivas en domstol i denna stat är hänförlig till en bedömning av faktiska omständigheter eller bevisvärdering.

- 38 För det första utgör nämligen en sådan bedömning eller bevisvärdering, på samma sätt som tolkning av rättsregler, en grundläggande del av den dömande verksamheten. Oavsett vilken tolkning en nationell domstol som har att pröva ett visst mål gör, beror tillämpningen av dessa rättsregler på det aktuella målet nämligen ofta på hur domstolen har bedömt de faktiska omständigheterna i målet, liksom på hur den har värderat den av parterna åberopade bevisningen.
- 39 För det andra kan även en sådan bedömning eller bevisvärdering — som ibland kräver komplicerade analyser — under vissa omständigheter innebära ett uppenbart åsidosättande av gällande rätt, oavsett om den sker i samband med tillämpning av särskilda regler om bevisbörda, bevisvärdering eller bevisföring, eller i samband med tillämpning av bestämmelser som kräver en rättslig kvalificering av de faktiska omständigheterna.
- 40 Att under dessa omständigheter utesluta allt skadeståndsansvar för staten på grund av att domstolens påstådda överträdelse är hänförlig till en bedömning av faktiska omständigheter eller bevisvärdering skulle innebära att den princip som fastställdes i domen i det ovannämnda målet Köbler blir utan ändamålsenlig verkan såvitt avser sådana uppenbara överträdelser av gemenskapsrätten som kan tillskrivas nationella domstolar som dömer i sista instans.
- 41 Såsom generaladvokaten har påpekat i punkterna 87–89 i sitt förslag till avgörande, gäller detta i synnerhet på området för statligt stöd. Att utesluta skadeståndsansvar för staten på detta område enbart av det skälet att en överträdelse av gemenskapsrätten som en nationell domstol har gjort sig skyldig till är hänförlig till en bedömning av faktiska omständigheter medför en risk för att de processuella garantier som tillkommer enskilda försvagas, eftersom säkerställandet av enskildas rättigheter enligt relevanta fördragsbestämmelser ofta är beroende av rättsliga

kvalificeringar av faktiska omständigheter i flera led. Om skadeståndsansvar för staten vore helt uteslutet på grund av en domstols bedömning av faktiska omständigheter skulle enskilda stå utan rättsligt skydd när en nationell domstol som dömer i sista instans begår ett uppenbart fel vid prövningen av sådana rättsliga kvalificeringar av faktiska omständigheter.

42 Såvitt slutligen avser begränsningen av statens skadeståndsansvar till enbart fall där domstolen vållat skadan uppsåtligen eller av grov vårdslöshet har domstolen, såsom angetts i punkt 32 ovan, i domen i det ovannämnda målet Köbler funnit att staten endast kan ådra sig skadeståndsansvar för skada som har vållats enskilda genom en sådan överträdelse av gemenskapsrätten som kan tillskrivas en nationell domstol som dömer i sista instans i undantagsfall, då en sådan domstol på ett uppenbart sätt har åsidosatt gällande rätt.

43 Frågan huruvida det rör sig om ett uppenbart åsidosättande skall bedömas bland annat med beaktande av ett antal kriterier, såsom den överträdde regelns grad av klarhet och precision, den ursäktliga eller oursäktliga karaktären av rättsvillfarelsen och den aktuella domstolens underlåtenhet att fullgöra sin skyldighet att begära ett förhandsavgörande enligt artikel 234 tredje stycket EG. Ett sådant åsidosättande presumeras under alla förhållanden föreligga när det aktuella avgörandet uppenbart har fattats i strid med domstolens rättspraxis på området (domen i det ovannämnda målet Köbler, punkterna 53–56).

44 Det är således tillåtet att i nationell rätt föreskriva villkor angående överträdelsens karaktär eller omfattning som måste vara uppfyllda för att en medlemsstat skall ådra sig skadeståndsansvar till följd av en överträdelse av gemenskapsrätten som kan tillskrivas en nationell domstol som dömer i sista instans. Sådana villkor får emellertid under inga omständigheter innebära mer långtgående krav än de som följer av förutsättningen om ett uppenbart åsidosättande av gällande rätt, såsom detta har definierats i punkterna 53–56 i domen i det ovannämnda målet Köbler.

- 45 Förutsatt att sistnämnda förutsättning är uppfylld föreligger således rätt till skadestånd om det kan fastställas att den rättsregel som har överträtts har till syfte att ge enskilda rättigheter och det finns ett direkt orsakssamband mellan det åberopade uppenbara åsidosättandet och den skada som den berörde har lidit (se bland annat domarna i de ovannämnda målen Francovich m.fl., punkt 40, Brasserie du Pêcheur och Factortame, punkt 51, och Köbler, punkt 51). Såsom framgår av bland annat punkt 57 i domen i det ovannämnda målet Köbler är dessa tre förutsättningar nödvändiga och tillräckliga för att ge upphov till en rätt till skadestånd för enskilda utan att därför utesluta att statens ansvar på grundval av den nationella rätten kan göras gällande under mindre restriktiva förutsättningar.
- 46 Av vad anförts följer att den nationella domstolens tolkningsfråga, i dess lydelse enligt skrivelsen av den 13 januari 2004, skall besvaras så, att gemenskapsrätten utgör hinder för nationell lagstiftning enligt vilken en medlemsstats ansvar för skada som har vållats enskilda genom en sådan överträdelse av gemenskapsrätten som kan tillskrivas en domstol som dömer i sista instans generellt är uteslutet när överträdelsen är hänförlig till en tolkning av rättsregler eller en bedömning av faktiska omständigheter eller bevisvärdering. Gemenskapsrätten utgör även hinder för nationell lagstiftning enligt vilken ovannämnda ansvar är begränsat till enbart fall där domstolen vållat skadan uppsåtligen eller av grov vårdslöshet, om denna begränsning innebär att den berörda medlemsstaten inte är ansvarig i fall där domstolen på ett uppenbart sätt har åsidosatt gällande rätt i den mening som avses i punkterna 53–56 i domen i det ovannämnda målet Köbler.

Rättegångskostnader

- 47 Eftersom förfarandet i förhållande till parterna i målet vid den nationella domstolen utgör ett led i beredningen av samma mål, ankommer det på den nationella domstolen att besluta om rättegångskostnaderna. De kostnader för att avge yttrande till domstolen som andra än nämnda parter har haft är inte ersättningsgilla.

Mot denna bakgrund beslutar domstolen (stora avdelningen) följande:

Gemenskapsrätten utgör hinder för nationell lagstiftning enligt vilken en medlemsstats ansvar för skada som har vållats enskilda genom en sådan överträdelse av gemenskapsrätten som kan tillskrivas en domstol som dömer i sista instans generellt är uteslutet när överträdelsen är hänförlig till en tolkning av rättsregler eller en bedömning av faktiska omständigheter eller bevisvärdering.

Gemenskapsrätten utgör även hinder för nationell lagstiftning enligt vilken ovannämnda ansvar är begränsat till enbart fall där domstolen vållat skadan uppsåtligen eller av grov vårdslöshet, om denna begränsning innebär att den berörda medlemsstaten inte är ansvarig i fall där domstolen på ett uppenbart sätt har åsidosatt gällande rätt i den mening som avses i punkterna 53–56 i domen av den 30 september 2003 i mål C-224/01, Köbler.

Underskrifter